

11. Церква і вибори // Україна молода.— 2007.— 5 квітня.— С. 6.
12. Энкельманн Н. Б. Власть мотивации, харизма, личность, успех / Пер. с нем.— М.: А. О. Интерэксперт, 1999.— 272 с.

Ключевые слова: бюрократия, конфликтность, политико-властная элита.

Key words: bureaucracy, proneness to conflict, political and authoritative elite.

УДК 316.61

*О. В. Петрунько,
кандидат психологічних наук*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ МЕДІАСЕРЕДОВИЩА: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Стаття посвячена особливостям формування соціалізації в умовах впливу сучасної масової інформації. Проведен аналіз впливу мас-медіа на психіку людини.

The article is dedicated to peculiarities of socialisation formation under modern mass media influence. Analysis of mass media influence on human mind is given.

З появою електронних мас-медіа людство, зокрема й молоде покоління, змушене перебувати в особливих умовах існування — в медіасередовищі, що означає розвиток і функціонування людської спільноти, по-перше, у світі (у сфері впливу) віртуальних образів (уявної, альтернативної реальності), по-друге — в умовах, коли фактично ігноруються відмінності між дорослими глядачами і дитячою медіа-аудиторією, по-третє — на тлі (у сфері впливу) постійно підвищеної агресії. І все це досить обмежено залежить від особистого вибору глядачів. Отже, виникає і дедалі міцнішає цілком природне припущення, що поява такого потужного соціалізаційного чинника, яким є сучасні мас-медіа, не може не позначитися на соціалізації прийдешніх медіа-поколінь. Внаслідок цього актуальним і своєчасним є привернення уваги наукової громадськості до проблематики соціалізації дітей і молоді в сучасному медіасередовищі і передусім впливу його на перебіг і якість соціалізаційного процесу.

Термін «інформаційне суспільство» посів нині одну із провідних позицій на сторінках фахових і наукових видань, і це є опосередкованим свідченням усвідомлення людством значення інформації як важливої, фундаментальної, самостійної сутності. Усе розмаїття інформації в інформаційному просторі суспільства становить сукупний інформаційний текст («гіпертекст», «метатекст»). Аудіовізуальна інформація, репрезентована у вигляді рухомих малюнків та різноманітних сенсорних комплексів (мультимедіа) є одним із видів тексту — медіатекстом. Як стверджує сучасна наука, будь-який текст (зокрема й медіатекст) має ітераційну природу. Створений людьми, він набуває самостійності і, отже, сам починає впливати на їхню свідомість. За висловом Б. В. Потятиника, текст уподібнюється вірусам, і, як віруси, він не здатний існувати сам по собі, поза живим організмом — він «живе» і «розмножується», потрапивши у психіку (свідомість) людини [5]. Там текст стимулює продукування нових текстових масивів, які, у свою чергу, включаються в загальний інформаційний обіг. Медіатекст множитья, експлуатуючи фізичні та духовні ресурси людини, і в цьому полягають соціально-психологічна його природа й потенціал.

Результатом взаємодії сукупного тексту (медіатексту) з людською психікою є специфічне інформаційне поле — медіасередовище, в якому ця взаємодія народжується й здійснюється. Медіасередовище функціонує і взаємодіє з психікою суб'єктів, які в ньому перебувають, не лише за законами обігу інформації, а й на основі низки соціально-психологічних закономірностей. В умовах інформаційного суспільства людина з раннього дитинства не лише змушена перебувати у створеному мас-медіа і нею самою медіасередовищі, а й потребує цього перебування. Медіасередовище виконує низку важливих функцій, що опосередковують або й визначають перебіг її соціалізації: інформує про середовище та інших людей, дає альтернативні зразки поведінки в соціумі, уможливує переживання яскравих — «позитивних» (катарсис, радість, естетичне задоволення) і «негативних» (сум, тривога, страх, відчуття ризику) — емоцій і почуттів, звільняє від тиску буденності й повсякдення, переносить у принципово інший, «альтернативний», «віртуальний» вимір життя. Такі особливості медіасередовища і ефекти перебування в ньому міцно утримують у сфері свого впливу дітей і підлітків, які виявляють до цього особливу цікавість.

Поява аудіовізуальних мас-медіа і аудіовізуальної комунікації істотно вплинула на всі сторони життя цивілізованого світу: спричинила появу нового мислення, серйозно потіснила усі інші види

комунікацій, істотно змінила характер людських взаємин, зумовила появу нових комунікаційних схем і нової композиції суспільного життя, створила новий тип культури — медіакультуру. Це спричинило, за словами російської дослідниці Н. Б. Кирилової, появу особливої породи людей, для яких перебування у створеному аудіовізуальними медіями віртуальному світі є значно природнішим, ніж перебування у реальному світі. Реальний і віртуальний світи для цих людей мають однакові цінність і значущість, або й міцно переплітаються, стають неподільними, а, отже, середовище їх існування і життєздійснення майже перестає бути реальним чи віртуальним — воно дедалі більше набуває рис середовища «змішаного» («поствіртуального»).

Окрім цього, протягом останніх десятиліть дедалі частіше наголошують на тому, що в сучасному медіасередовищі є надмір різноманітних інформаційно-психологічних забруднень — «психологічних агресорів», презентованих у вигляді знання «інформаційного сміття» тощо, до яких, як правило, належать нав'язлива реклама, тоталітарна пропаганда, фільми, телепрограми та комп'ютерні ігри з елементами жорстокості і насильства, фільми жахів, порнографія тощо. Усе це найчастіше кваліфікується як «агресивний», «патогенний текст». Такий текст досить природно входить у структуру медіатексту, стає невід'ємною складовою часткою медіасередовища і починає впливати на культурне життя суспільства і перебіг соціалізаційних процесів у ньому [5; 6; 8]. І це викликає особливе занепокоєння батьківської, педагогічної та наукової громадськості. На глибоке її переконання, медіасередовище існування сучасних дітей відрізняється не лише низьким інтелектуальним потенціалом, а й істотно деформованими, антигуманними морально-етичними цінностями.

Є багато джерел спеціальної літератури, в яких аналізується телевізійне меню сучасних дітей і наголошується, що воно складається переважно з американських фільмів низької якості. Значне місце в ньому посідає інформація, агресивна як за своїм змістом, так і за своїми функціями; це «соціально небезпечні» фільми (бойовики, трилери, фільми з елементами «крутої еротики», фільми жахів), агресивна телереклама, комп'ютерні ігри, інша інформація з елементами жорстокості та насильства. З погляду більшості дорослих, усе це легко привертає увагу юних глядачів, занурює їх у віртуальний світ криміналу і сексуальних розваг, актуалізує неспецифічні для дітей переживання, нав'язує певні мисленнєві й поведінкові стереотипи, провокує на неприродну поведінку тощо.

У суспільстві панує думка, що саме впливом мас-медіа спричинено цілу низку негативних змін на всіх рівнях дитячого життя — фізіологічному, поведінковому, когнітивному (знаннєвому), настановленнєвому, емоційно-вольовому, які дедалі частіше зустрічаються у педагогічно-виховній, медичній, соціально-психологічній практиках і криміналістиці [1; 7].

Батьки і педагоги саме з негативним впливом медіасередовища пов'язують, з одного боку, порушення пізнавальних функцій та інтересів дітей, їхню інертність й інформаційну невибагливість, а з другого, — відрив дітей від реального життя (від природних дитячих обов'язків, передусім від навчання), втечу в уявний (штучний, віртуальний) світ телевізійних образів і фантазій, формування в дітей викривлених, хибних світоглядних настанов і цінностей, нечутливість до виховних впливів, збільшення випадків асоціальної поведінки. Йдеться й про те, що діти стають агресивними, егоїстичними, відчуженими, схильними до таких «стимуляторів настрою», як куріння, алкоголь, наркотики.

Дитячі психологи і психіатри відзначають у зв'язку з цим зростання різних видів «наркотизації» і «залежностей» (техногіпноз, комп'ютероманія тощо), штучне «одорослення» і ранню сексуалізацію дітей, неврологічні дисфункції («екранна епілепсія»), погіршення емоційно-психічного стану, порушення соціальних контактів, зростання тривоги й агресії, деструктивні особистісні зміни (діти стають жорстокими, байдужими до чужих страждань і болю), збільшення проявів «соціальної патології» (групова агресія, утворення деструктивних, «патологічних», «токсичних» груп тощо) [9].

Найбільше фактів, що показують вплив телебачення на психіку і поведінку дітей (збільшення кількості злочинів серед неповнолітніх, зростання показників асоціальної, кримінальної поведінки тощо), наводиться у фаховій літературі з криміналістики. За словами американського дослідника У. Бронфенбреннера, «формулювання «після перегляду фільму по телевізору...» так часто фігурує в судових справах підлітків, що вже давно не дивує правоохоронців». Так, коли на телеекранах почали демонструвати сюжети витончених убивств, суїцидів, кіднепінгу тощо, на поліцейських дільницях почали реєструватися аналогічні випадки. Як висловився з цього приводу німецький журналіст Г. Зільбер, «війни і терор, знущання й насильство, вуличні бійки і викрадення, захоплення літаків і вбивства — усі ці події стали реальністю для дорослих і перетворилися на сюжети дитячих ігор» [1].

Із проблемою медіавпливу на дитячу аудиторію зіткнулася нині більшість країн Заходу і Сходу. Як неминучий і закономірний наслідок світових глобалізаційних процесів ця проблема була актуальна, хоч і дещо пізніше, й на пострадянському просторі, зокрема в Україні. І нині не лише перед західними, а й перед російськими і вітчизняними дослідниками постали питання мистецькознавсько-культурологічного, екологічно-інформаційного, світоглядно-етичного, естетичного, просвітницько-виховного, соціально-психологічного, медичного характеру (О. В. Федоров, Н. Б. Кириллова, Б. В. Потятиник, П. Д. Фролов та ін.) [2; 5; 7; 8]. І кожне з цих питань постає у двовимірній площині: особистісній (стосується кожного окремого індивіда) і суспільній, загальнодержавній (питання інформаційної безпеки суспільства нині є власне питанням національної безпеки, і це стосується, по-перше, зовнішньої і внутрішньої державної політики, а по-друге, — збереження психічного і фізичного здоров'я населення, особливо підростаючої молоді).

Російські дослідники (А. В. Федоров, М. І. Жабський, Н. Б. Кириллова, О. А. Баранов, С. Н. Пензін, Ю. Н. Усов, Г. А. Поличко, Г. К. Селевко, М. І. Туровська, К. А. Тарасов, Н. Ф. Хилько, А. В. Шариков, О. В. Якушина, О. М. Юдіна та ін.) стали одними з перших на пострадянському просторі, хто поставив на порядок денний питання щодо впливу агресивних мас-медіа на дітей і молодь. Ними ж було актуалізовано питання щодо медіа-освіти (*Media Literacy*), підвищення медіакомпетентності молодіжної аудиторії. І це, без сумніву, велике досягнення російських колег. Отже, запропонована ними концепція медіа-освіти має певні обмеження. По-перше, вона не має під собою міцного соціально-психологічного підґрунтя, що, власне, цілком закономірно: серед близько 120 докторських і кандидатських дисертацій, присвячених тематиці інформаційного впливу і захищених у Росії в 1950–2004 рр., одна кандидатська робота захищена зі спеціальності «Соціологія», 3 — зі спеціальності «Психологія», по 4 — зі спеціальностей «Філософія» та «Філологія», 12 — зі спеціальності «Мистецтвознавство» і 92 роботи — зі спеціальності «Педагогіка». По-друге, вона побудована за традиційними принципами суб'єкт-об'єктного підходу і не зважає на особисту активність дитини як суб'єкта медіавпливу. Дитина розглядається як пасивний об'єкт впливу, вплив мас-медіа розглядається як всебічний і тотальний, а його наслідки вбачаються винятково деструктивними.

Однак є підстави припускати, що такий погляд є надто опереженим і необ'єктивним. По-перше, за такого погляду практично

ігноруються особистісні ресурси дитини та той адаптаційно-захисний потенціал, який вона набуває у процесі «до-медійної» її соціалізації, яка відбулася до потрапляння її у сферу медіавпливу. По-друге, попри значну кількість досліджень з проблематики медіавпливу, причинно-наслідкові зв'язки між насильством на телеекрані та насильницькою поведінкою глядачів після його перегляду все ж таки не вважаються доведеними. Дослідники, у чиїх експериментах було зафіксовано кореляційні зв'язки між екранним і реальним насильством, не стверджували причинно-наслідкової їх природи, а знаний у цій сфері досліджень американський психолог С. Мілграм, який, завдяки своїми експериментам, мав би впевнено говорити про відсутність впливу агресивної телевізійної моделі на реальну поведінку глядачів, все ж таки не зробив такого висновку [3]. По-третє, цілком природним виглядає припущення, що медіасередовище здатне чинити на тих, хто в ньому перебуває, не лише негативний, а й позитивний соціалізаційний вплив і виконує низку важливих соціалізаційних функцій (наприклад, зміцнює базові настанови, набуті в дитинстві; створює плюралізм думок як важливу умову екологічності медіасередовища (постійне заперечення, потрібне для підтримання свідомості у стані «відкритої системи»); розширює світогляд, дає об'єктивне, «нерафіноване» знання про оточуючий світ як цілісне явище (про світ не лише «хороший», «правильний», соціально прийнятний); спонукає до осмислення прихованої, «темної» сторони людського життя, готує до майбутніх життєвих випробувань, «загартовує» мотиваційно-ціннісну систему тощо). По-четверте, вплив медіасередовища не може бути однозначним і тотальним. Сила і характер цього впливу визначаються цілою низкою умов. Внаслідок цього постає цілком слушне питання про ту критичну межу, за якою цей вплив стає деструктивним, руйнівним для розвитку і соціалізації дитини.

Отже, як висновки, зазначимо:

1. Можна з певністю говорити, що, попри великий досвід серйозних наукових досліджень, присвячених тематиці інформаційного впливу (у тому числі й впливу аудіовізуальних медій), проблематика взаємодії індивіда і медіасередовища і, зокрема, соціалізації молодого покоління в умовах медіасередовища залишається дуже актуальним і маловивченим дослідницьким полем.

2. Медіасоціалізація (або соціалізація у сфері впливу медіасередовища) розпочинається лише на етапі вторинної соціалізації індивіда, тобто тоді, коли за сценарієм «правильної соціалізації» він повинен бути цілком озброєним важливими соціально-психологічними

захистами від сторонніх асоціальних впливів (впливів, здатних «вирвати» його з соціуму, спричинити «неправильну соціалізацію»). Унаслідок цього можна впевнено припускати, що лише незброєний (унаслідок викривленої первинної соціалізації) такими захистами індивід є вразливим до деструктивних медіавпливів.

3. На відміну від медіапростору медіасередовище перебуває у стані діалогічної взаємодії з тими, хто в ньому є. У процесі такого діалогу кожна людина (як індивід чи як член тієї чи іншої соціальної групи) вибудовує власне медіасередовище, і те, наскільки деструктивним чи, навпаки, конструктивним і значущим стає воно для людини, з огляду на його соціалізацію, не останньою мірою залежить від неї самої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бронфенбреннер У. Два мира детства: Дети в США и СССР. — М.: Прогресс, 1976. — 167 с.
2. Кириллова Н. Б. Медиа среда российской модернизации. — М.: Академический проект, 2005. — 400 с.
3. Милграм С. Эксперимент в социальной психологии. — СПб.: Питер, 2000. — 336 с.
4. Осорина М. В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. — СПб.: Питер, 1999. — 288 с.
5. Потятиник Б. В. Медіа: ключі до розуміння. (Серія: Медіакритика). — Львів: ПАІС, 2004. — 312 с.
6. Потятиник Б. В., Лозинський М. Патогенний текст. — Львів: Місіонер, 1996. — 296 с.
7. Федоров А. В. Права ребенка и проблема насилия на российском экране. — Таганрог: Кучма, 2004. — 414 с.
8. Фролов П. Д. Критерії експертної оцінки впливу інформації з елементами насильства, жахів та порнографії на дитячу, підліткову і юнацьку психіку // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. ст. — К.: Міленіум, 2003. — Вип. 7(10). — С. 162–173.
9. Дети и библиотеки в меняющейся медиасреде. — М.: Школьная библиотека, 2004. — 336 с.

Ключевые слова: соціалізація, медіасреда, медіакультура, медіасоціалізація.

Key words: socialisation, mediaenvironment, mediaculture, mediasocialisation.